

VOL 4. ISSUE 9

JOURNAL OF CONTEMPORARY WORLD STUDIES

zenodo

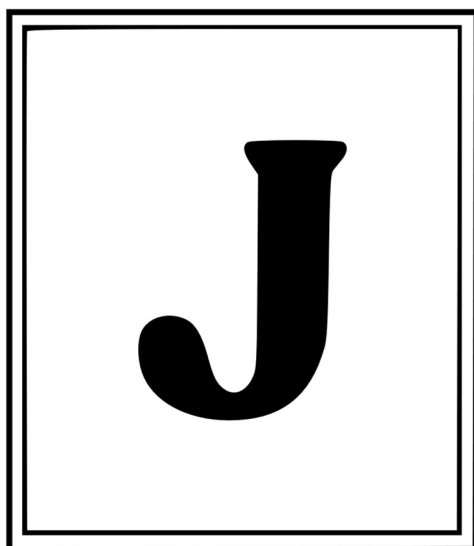
OpenAIRE | EXPLORE

ISSN

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

ISSN:
3030-3311

VOLUME | 4 ISSUE | 9 | APRIL | 2026

JCWS

FAXRIDDIN ALI SAFIYNING “ODOB UL-AS’HOB” ASARIDA IJTIMOIIY-AXLOQIY MUNOSABATLAR TALQINI

To‘rabayev Orif Abdumajid o‘g‘li

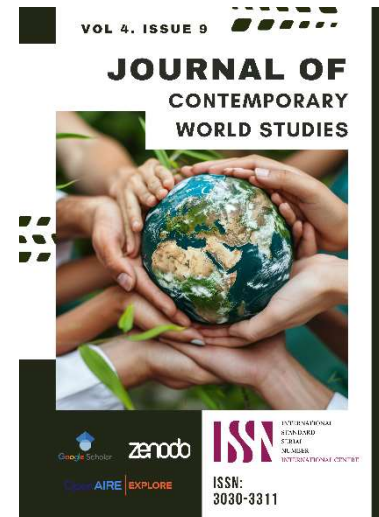
*Guliston davlat universiteti doktoranti
e-mail: turaboyevorif@gmail.com*

ANNOTATION:

Mazkur maqolada Movarounnahr hududida shakllangan “Oltin davr” ilmiy-ma’naviy muhitining o‘ziga xos jihatlari Faxriddin Ali Safiyning “Odob ul-as’hob” asari misolida tahlil etiladi. Asarda ilgari surilgan axloqiy tamoyillar, insonlararo munosabatlar madaniyati, suhbat odobi va tasavvufiy tarbiya usullari o’sha davr ijtimoiy-ma’naviy hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida yoritiladi. Shuningdek, asarning tuzilishi, mazmuni va undagi g‘oyalarning nazariy asoslari ochib berilib, ularning bugungi globallashuv sharoitidagi ahamiyati ilmiy nuqtai nazardan asoslab beriladi. Tadqiqot natijasida “Odob ul-as’hob” asari nafaqat tarixiy-ma’naviy meros namunasi, balki zamonaviy jamiyatda insoniy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim axloqiy qo‘llanma ekani dalillanadi.yoritiladi.

KEYWORDS:

Movarounnahr, Oltin davr, tasavvuf, axloq, ma’naviyat, suhbat odobi, ijtimoiy munosabatlar, tarbiya, do‘stlik, Naqshbandiya ta’limoti.

April 28, 2026,
Published Date:
April 30, 2026

Journal Website:

<https://d-prensa.com/index.php/jcws/>

License

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Kirish

Movarounnahr hududi IX–XV asrlarda jahon ilm-fani va madaniyatining yirik markazlaridan biri sifatida shakllangan bo‘lib, bu davr tarixda “Sharq Uyg‘onish davri” yoki “Oltin davr” nomi bilan mashhurdir. Ushbu davrda nafaqat matematika, astronomiya, tibbiyot kabi aniq va tabiiy fanlar, balki insonning ma’naviy kamoloti, axloqiy tarbiyasi hamda ijtimoiy munosabatlar madaniyati ham yuksak darajada rivoj topdi. Ayniqsa, tasavvuf ta’limoti va uning yirik namoyandalari tomonidan yaratilgan asarlar jamiyatning ruhiy-ma’naviy taraqqiyotida muhim o‘rin egalladi.

XIV–XV asrlarda Movarounnahr va Xuroson hududlarida yashab ijod qilgan allomalar — Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Ali Qushchi, G‘iyosiddin Jamshid al-Koshiy, Husayn Voiz Koshifiy va Faxriddin Ali Safiy kabi mutafakkirlar ilm-fan va madaniyat rivojiga beqiyos hissa qo‘shdilar. Ularning asarlarida ilmiy tafakkur bilan bir qatorda insoniy fazilatlar, axloqiy me‘yorlar va ijtimoiy hayot qoidalari chuqur yoritilgan.

Shu nuqtai nazardan, Faxriddin Ali Safiyning “Odob ul-as‘hob” asari o‘z davrining ma’naviy-axloqiy qarashlarini aks ettiruvchi muhim manbalardan biri hisoblanadi. Mazkur asarda insonlar o‘rtasidagi munosabatlar, do‘stlik mezonlari, suhbat madaniyati va shaxsiy kamolot masalalari tizimli ravishda bayon etilgan. Asar nafaqat o‘z davrining ijtimoiy hayotini yoritadi, balki bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolgan umuminsoniy qadriyatlarni targ‘ib etadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — Faxriddin Ali Safiyning “Odob ul-as‘hob” asarini ilmiy tahlil qilish orqali undagi axloqiy va ma’naviy g‘oyalarning

mohiyatini ochib berish hamda ularning zamonaviy jamiyatdagi ahamiyatini asoslashdan iborat.

Movarounnahr hududi IX–XV asrlarda jahon ilm-fani va madaniyati markazlaridan biriga aylangan. Bu davrda faqatgina aniq va tabiiy fanlar emas, balki inson axloqi, ma’naviy tarbiyasi va ijtimoiy munosabatlar madaniyati ham yuksak darajada rivojlangan. Shu jihatdan, tasavvuf ilmi va uning namoyandalari tomonidan yaratilgan asarlar alohida ahamiyatga ega.

XIV–XV-asrlarda ilm-fan va madaniyatiga ulkan hissa qo‘shgan allomalardan Mirzo Ulug‘bek, Ali Qushchi, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, G‘iyosiddin Jamshid al-Koshiy, Husayn Voiz Koshifiy va Faxriddin Ali Safiylarni misol qilib ko‘rsatsak bo‘ladi.

Asosiy qism

Biz mazkur maqolada Faxriddin Ali Safiyning ilmiy, diniy-irfoniy, falsafiy-ahloqiy tafakkurida sezilarli iz qoldirgan “Odob ul-as‘hob” asarini bugungi kundagi ahamiyati ochib berishni bosh maqsad qilib olganmiz. “Faxriddin Ali ac-Safiy Voiz al-Koshifiy al-Bayhaqiy o‘z davrining yetuk adibi, olimi, din va davlat arbobi edi”¹⁴.

A.D. Mikluxo-Maklayning ma’lumotlariga ko‘ra, Ali Safiy 1463 yil 12-fevralda Xirotda Husayn Voiz Koshifiy oilasida tug‘ilgan¹⁵. Biroq, Mahmud Hasaniniy va Bahriddin Umrzoqlar Ali Safiyning “1463 yil 11 fevralda Sabzavorda tug‘ildi, so‘ng ota-onasi bilan Xirotda ko‘chib keldi. Buni Xoja Ahror bilan uchrashuvlarida bo‘lib o‘tgan savol-javobdan bilib olish mumkin. “Birinchisi marta Samarqandga kelib ul Hazrat bilan uchrashish sharafiga muyassar bo‘lganimda: “Qayerdan bo‘lasan?” deb so‘radilar. Men: “Tug‘ilgan erim Sabzavor, ammo Xirida nash‘u namo topibdurmen” deb javob

¹⁴ Umid Mavlyanov. “Faxriddin Ali Safiy”. Monografiya. Toshkent. Mumtoz so‘z. 2016.-B. 10.

¹⁵ Миклухо-Маклай А.Д. Описание персидских и таджикских рукописей ИВ АН. Вып. 3. – М.: Наука, ГРБЛ, 1975. – С. 115.

berdim”, — deb yozganini keltirib o‘tadilar¹⁶.

Demak, Ali Safiyning o‘zi e’tirof etgan ma’lumotni e’tiborga oladigan bo‘lsak, u 1463 yil 11 fevralda Xuroson Sabzavorida (Bayhakda) tug‘ilgan, so‘ngra oilasi bilan Xirotda ko‘chib kelgan, degan xulosa chiqarish mumkin. Boshlang‘ich ta’limini o‘z otasidan, so‘ngra mahalla maktabida olgan¹⁷.

Faxriddin Ali Safiyning “Odob al-as’hab” asari ana shu ma’naviy merosning muhim namunasi bo‘lib, u insonlar o‘rtasidagi munosabatlar, suhbat madaniyati va axloqiy kamolot masalalarini qamrab oladi. Asarning mazmuni va tuzilishi Movarounnahr madaniy muhitining yuksakligini namoyon etadi.

Asarning tuzilishi va mazmun tahlili qilganimizda “Odob al-as’hab” asari etti bobdan iborat bo‘lib, har bir bobda inson hayotining turli jabhalariga oid odob-axloq qoidalari bayon etilgan. Jumladan:

Bu kitob — “Odob al-Ashob” (Do‘stlar odobi) nomli kitob bo‘lib, yetti bobga bo‘lingan.

Har bir bob esa to‘rt fasldan iborat.

Quyida boblar tafsilotlari keltirilgan:

Birinchi bob:

Do‘stlik odoblari, salomlashish, suhbat qurish va muloqot etish.

Ikkinchi bob:

Yeyish-ichish, kiyinish, yurish, yurishdagi adab, minishdagi odoblar.

Uchinchi bob:

Suhbat ahli uchun odoblar va shartlar.

To‘rtinchi bob:

Ayollar, cho‘milish va yaqinlik suhbatlari haqidagi odoblar.

Beshinchi bob:

Do‘stlar huquqlarini saqlashdagi odoblar.

Oltinchi bob:

Mehmonnavozlik, mehmon kutish va ularni siylash odoblari.

Yettinchi bob:

Safar qilish va unga oid odoblar¹⁸.

Asarda “suhbat” tushunchasi markaziy o‘rinni egallaydi. Muallifning ta’kidlashicha, inson kamoloti ko‘p jihatdan uning kimlar bilan muloqotda bo‘lishiga bog‘liq. Yaxshi insonlar bilan suhbat qilish insonni ma’naviy yuksaltiradi, yomon muhit esa uni buzadi. Shuningdek, asarda odob tushunchasi nafaqat tashqi xulq-atvor, balki ichki poklik, qalb tarbiyasi bilan bog‘liq ekani alohida ta’kidlanadi. Bu esa tasavvuf ta’limotining asosiy g‘oyalaridan biri hisoblanadi.

Faxriddin Ali Safiyning “Odob ul-as’hab” asarida bayon etilgan do‘stlik odoblari bugungi globallashuv va tezkor axborot almashinuvi davrida yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki zamonaviy jamiyatda insonlar o‘rtasidagi munosabatlar shakli o‘zgargani bilan, ularning mohiyati — ishonch, hurmat va samimiyatga asoslangan aloqalar — o‘zgarishsiz qolmoqda. Shu jihatdan, Safiyning do‘stlik haqidagi qarashlari nafaqat tarixiy-madaniy meros, balki bugungi kun uchun amaliy qo‘llanma sifatida ham xizmat qiladi.

Asarda do‘stlikning asosiy mezonlaridan biri sifatida insonning suhbatdoshi tanlashdagi ehtiyotkorligi alohida ta’kidlanadi. Muallifga ko‘ra, inson kim bilan do‘stlashsa, uning xulqi va dunyoqarashidan ta’sirlanadi. Bu g‘oya bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Ayniqsa, yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlar orqali shakllanayotgan

¹⁶ Mahmud Hasaniniy, Bahriddin Umrzoq. Faxruddin Ali Safiy va uning “Rashaxot” kitobi haqida / Faxruddin Ali Safiy. Rashaxotu aynil hayot. — T.: Abu Ali ibn Sino, 2004. — B. 8.

¹⁷ Umid Mavlyanov. “Faxruddin Ali Safiy”. Monografiya. Toshkent. Mumtoz so‘z. 2016.-B. 10.

¹⁸ سيد: مترجم (دوستان آداب) الأصحاب ادب. صفی علی فخرالدین. ۱۳۹۰ هجری، انصاری عبدالله خواجه انتشارات. — نقشبندی عبدالله صفحه ۵۱۴. — (میلادی ۲۰۱۱) شمسی

“virtual do‘stlik” tushunchasi ko‘pincha yuzaki bo‘lib, haqiqiy qadriyatlarga asoslanmagan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun ham Safiyning “yaxshi inson bilan suhbat insonni yuksaltiradi” degan fikri zamonaviy tarbiya jarayonida muhim o‘rin tutadi. Do‘stlik odoblarining yana bir muhim jihati bu o‘zaro hurmat va chegarani bilishdir. Safiy do‘stlikni faqatgina yaqinlik emas, balki mas’uliyat deb ham qaraydi. Do‘stning haq-huquqlarini hurmat qilish, uning sirlarini saqlash, qiyin vaziyatlarda yonida bo‘lish — bularning barchasi haqiqiy do‘stlikning ajralmas qismidir. Bugungi individualizm kuchayib borayotgan jamiyatda bu qadriyatlar tobora kamroq e‘tiborga olinmoqda. Natijada, insonlar o‘rtasida ishonchsizlik, manfaatparastlik va vaqtinchalik aloqalar ko‘paymoqda. Safiyning asari esa bu muammolarga qarshi ma’naviy yechim sifatida qaralishi mumkin.

Zamonaviy hayotda do‘stlikning sinovi ko‘pincha manfaatlar to‘qnashuvida namoyon bo‘ladi. Safiy esa do‘stlikni manfaatdan yuqori qo‘yadi. Uning fikricha, chin do‘stlik — bu fidoyilik va sadoqatga asoslangan munosabatdir. Bu qarash bugungi kun uchun juda muhim, chunki ko‘plab ijtimoiy aloqalar moddiy manfaat yoki foyda asosida shakllanmoqda. Bunday sharoitda insonning ichki axloqiy mezonlari sinovdan o‘tadi. Safiy ta’kidlaganidek, haqiqiy do‘st qiyinchilikda bilinadi, bu esa zamonaviy hayotda ham o‘z tasdig‘ini topmoqda.

Shuningdek, asarda suhbat madaniyatiga katta e‘tibor qaratiladi. Do‘stlar o‘rtasidagi muloqot odobli, samimiy va hurmatga asoslangan bo‘lishi kerak. Bugungi kunda esa kommunikatsiya vositalarining ko‘pligi, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar orqali muloqot qilish insonlar orasidagi jonli suhbat madaniyatini zaiflashtirmoqda. Ko‘pincha noto‘g‘ri tushinishlar, keskin fikrlar va hurmatsizlik

holatlari aynan muloqot madaniyatining yetishmasligidan kelib chiqadi. Safiyning bu boradagi tavsiyalari — kam gapirib, ko‘proq tinglash, muloyimlik bilan fikr bildirish, suhbatdoshni hurmat qilish — bugungi kommunikativ muammolarni hal etishda muhim ahamiyatga ega.

Do‘stlik odoblarining yana bir muhim tomoni — bu kechirimlilik va bag‘rikenglikdir. Har qanday inson xato qilishi mumkin, ammo haqiqiy do‘st bu xatoni tushunadi va kechira oladi. Safiy bu fazilatni insoniy kamolotning muhim belgisi sifatida ko‘rsatadi. Zamonaviy jamiyatda esa insonlar ko‘pincha kichik xatolar sababli aloqalarni uzib qo‘yadi. Bu esa ijtimoiy aloqalarning mustahkam emasligini ko‘rsatadi. Safiyning ta’limoti esa do‘stlikni saqlab qolish uchun sabr-toqat va kechirim zarurligini uqtiradi.

Xulosa

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki Faxriddin Ali Safiyning “Odob ul-as‘hob” asarida bayon etilgan do‘stlik odoblari o‘zining chuqur ma’naviy-axloqiy mazmuni bilan bugungi kunda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Asarda ilgari surilgan g‘oyalar — samimiyat, sadoqat, hurmat, sabr va kechirimlilik — har qanday davrda insoniy munosabatlarning asosini tashkil etadi. Ayniqsa, zamonaviy jamiyatda texnologiyalar rivoji insonlar o‘rtasidagi aloqalarni tezlashtirgan bo‘lsa-da, ularning sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shunday sharoitda Safiyning qarashlari insonlarni haqiqiy qadriyatlarga qaytaruvchi muhim manba sifatida namoyon bo‘ladi.

Bugungi kunda do‘stlik ko‘pincha yuzaki va manfaatga asoslangan shaklda namoyon bo‘layotgani kuzatiladi. Bu esa insonlar o‘rtasidagi ishonchning susayishiga olib kelmoqda. Safiyning asari esa chin do‘stlikning qanday bo‘lishi kerakligini aniq mezonlar asosida ko‘rsatib beradi. Unga ko‘ra, do‘stlik — bu faqatgina

birga vaqt o'tkazish emas, balki o'zaro mas'uliyat, yordam va ruhiy yaqinlikdir.

Shuningdek, asarda berilgan suhbat madaniyati, insoniy munosabatlarda ehtiyotkorlik va hurmat kabi tamoyillar bugungi ijtimoiy muammolarni hal etishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, yosh avlodni tarbiyalashda bu g'oyalar katta rol o'ynaydi. Chunki barkamol shaxsni shakllantirishda uning atrof-muhiti va do'stlari muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, "Odob ul-as'hob" asari nafaqat o'tmish merosi, balki bugungi va kelajak avlod uchun ham muhim hayotiy qo'llanmadir. Undagi do'stlik odoblari insonlarni ma'naviy kamolotga yetaklaydi va jamiyatda sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Umid Mavlyanov. "Faxruddin Ali Safiy". Monografiya. Toshkent. Mumtoz so'z. 2016.-B. 10.
2. Миклухо-Маклай А.Д. Описание персидских и таджикских рукописей ИВ АН. Вып. 3. – М.: Наука, ГРВЛ, 1975. – С. 115.
3. Mahmud Hasaniniy, Bahriddin Umrzoq. Faxruddin Ali Safiy va uning "Rashaxot" kitobi haqida / Faxruddin Ali Safiy. Rashaxotu aynil hayot. – T.: Abu Ali ibn Sino, 2004. – B. 8.
4. Umid Mavlyanov. "Faxruddin Ali Safiy". Monografiya. Toshkent. Mumtoz so'z. 2016.-B. 10.
5. آداب) الأصحاب ادب. صفی علی فخرالدین انتشارات - نقشبندی عبداللہ سید: مترجم. (دوستان ۲۰۱۱) شمسی هجری ۱۳۹۰، انصاری عبداللہ خواجہ ص ۵۱۴ - (میلادی).